Pár slov k metodické příručce MŠMT *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*

Bára Veselá

Tato metodická příručka je první svého druhu u nás.[1] Vznikla na základě několikaletého výzkumu a porovnávání jazykové situace v angličtině a němčině. Ač tento text svou povahou není normativní, tón jeho dikce tomu vždy nemusí nenasvědčovat. Autorky textu, Jana Valdrová, Blanka Knotková-Čapková a Pavla Paclíková, si nekladou otázku, zda, jak a do jaké míry rodilí mluvčí českého jazyka pociťují genderovou nerovnost v češtině, ale za své východisko volí názor (který prezentují jako skutečnost), že „[…] *český veřejný prostor trpí masivním podceňováním žen*", tedy že čeština je diskriminující vůči ženám a snižuje jejich důstojnost a společenský status. Z tohoto úhlu pohledu se pak autorky snaží koncipovat návrhy, jakým způsobem bychom se měli vyjadřovat, abychom mj. „*zviditelnili odborný přínos žen*".

V úvodní kapitole Knotková-Čapková poukazuje na důležitý fakt, a to na vliv politického kontextu na vnímání obsahu určitých pojmů. Jako příklady uvádí „světový mír" či „solidaritu", které na rozdíl od západního světa v zemích bývalého sovětského bloku (a tedy i v českém prostředí) vyvolávají konotace spojené s komunistickým režimem. Knotková-Čapková vnímá jazykovou diskriminaci, kterou striktně odmítá např. i ve formě vtipů o blondýnách, jako doprovodný prostředek diskriminace žen na celospolečenské úrovni (nerovnost platů, nižší uplatnitelnost na pracovním trhu…). V tomto kontextu se pak značně emotivně vyjadřuje i k mnohem širší problematice, jazykové diskriminaci etnik, národů atd.

Nejvýraznějším tématem představované metodiky se jeví užívání tzv. generického maskulina, o němž se v českém prostoru v posledních letech začalo více hovořit. Knotková-Čapková proti generickému maskulinu jako jedné z forem diskriminace žen ostře vystupuje. Autorka se pozastavuje i nad skutečností, že v českém prostředí neexistuje v porovnání s prostředím anglicky a německy mluvících zemí téměř žádné studie o problematice genderové korektnosti.

[1] VALDROVÁ, Jana – KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka – PACLÍKOVÁ, Pavla. *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. Bez uvedení roku a místa vydání. Cit. 2010-02-11. <http://www.msmt.cz/socialni-programy/kultura-genderove-vyvazeneho-vyjadrovani>

Na internetu nachází pouze několik článků bagatelizujících nebo přímo zesměšňujících snahy českých žen o jazykovou rovnoprávnost. Poměrně velký prostor autorka věnuje reakci na právě jeden takový článek, o jehož objektivitě či vědeckosti můžeme pochybovat, a vehementní „argumentací" proti němu se tak snižuje na jeho úroveň. Na závěr své stati píše:

> […] *autor uvedeného článku, který napadá kritiku sexismu, nepředkládá žádné argumenty proti této kritice, ale pouze emotivně zabarvená a nepodložená subjektivní tvrzení; jen mimochodem, emotivní a subjektivní vyjadřování bývá často uváděno jako jedna z tradičních charakteristik „ženskosti". Taková citově vypjatá kritika bez důkazů může možná obstát v neformálním a nepřipraveném popovídání, ale sotva v rámci kultivované, neřku-li odborné diskuse.*

Při porovnání rétoriky i „argumentace" obou autorů ovšem nenalézáme velké rozdíly. Tato polemika je důkazem toho, že subjektivně, „ženský", může psát jak autorka-žena, tak i autor-muž, přičemž oba si zde „ženské" psaní vzájemně ironicky vyčítají.

Věcněji se k problematice genderově vyváženého vyjadřování v úvodu k druhé části metodické příručky vyjadřuje Jana Valdrová. Zdůrazňuje především zakotvení stereotypů v jazyce a jazykový sexismus (např. *ženská logika*, *ženská patří k plotně*, *ženy nemají smysl pro techniku*). Upozorňuje ale např. i na nekorektnost názvu pořadu *Sama doma*, který ze své podstaty vylučuje mužské publikum. Alespoň zde tedy můžeme pozorovat snahu o postižení nevyváženosti vyjadřování v rámci obou pohlaví, ne pouze jednosměrně ve prospěch žen.

Mimo jiné věnuje Valdrová pozornost i užívání genderových stereotypů v reklamě. Na několika příkladech ukazuje, jak jsou vyobrazováni muži a ženy a do jaké míry bývají tyto obrazy v reklamě zastoupeny. Využitím stereotypů v reklamě dochází k vyloučení jedné skupiny či naopak k jejímu upřednostnění na úkor skupiny druhé. Valdrová samozřejmě neopomíjí ani ono kontroverzní generické maskulinum. I ona zastupuje názor, že generické maskulinum představuje diskriminaci žen nejhrubšího zrna. Používat přechýlené tvary, nebo ne? Valdrová uvádí „odstrašující" příklady, na nichž demonstruje nižší postavení ženského tvaru vůči „konkurenceschopnějšímu" tvaru mužskému. Zastává názor, že „*veřejnost doposud věří více odbornosti mužů než žen. Ke škodě celé společnosti.*" Teze tohoto typu opět zdůrazňují nevyváženost snahy o vyváženost vyjadřování ve prospěch jednoho pohlaví, žen.

Pozitivně lze hodnotit upozornění Valdrové na většinový výskyt mužských zakončení v textech školních učebnic, v počítačových programech a v textech zaměřených na širší veřejnost („Zapiš, co jsi pozoroval mikroskopem", téma slohové práce: „Co jsem dělal o víkendu", „Chceš zůstat nepřihlášený?" atp.) Valdrová poukazuje i na to, že ženské koncovky se užívají především v souvislosti

s tzv. ženskými tématy. Na obálce časopisu tak čteme „Chceš zůstat štíhlá?“, ale nesetkáme se s tvarem s mužskou generickou koncovkou, která by měla zahrnovat oba rody „Chceš zůstat štíhlý?“. Vhodně se s komplikovanou situací podle Valdrové vyrovnává němčina, kde je dnes vyjadřování obou rodů již běžné Už ovšem neuvádí, že němčina na rozdíl od češtiny touto operací nijak výrazně nezatěžuje větný rámec a neznepřehledňuje jej (viz např. *StudentInnen* vs. *studenti a studentky*, popř. variantní *studenti/tky* apod.). Závěrem pak autorka vyzývá k hromadnému zaplnění veřejného prostoru přechýlenými tvary…

Valdrová na rozdíl od Knotkové-Čapkové postupuje při prosazování svého stanoviska systematičtěji. Pokouší se vyvrátit „deset nejčastějších námitek proti změně vyjadřování“. Jejím cílem je postihnout problém od základů: proč neužíváme častěji nám „divně znějící“ slova jako *chirurgyně*? Chirurgů-žen je v porovnání s jejich mužskými kolegy méně, což je podle Valdrové do jisté míry způsobeno tím, že dívky se právě kvůli jazykové nepřístupnosti tvaru „chirurgyně“ necítí být tímto povoláním osloveny a jejich motivace stát se chirurgyněmi tedy klesá. Z těchto úvah vyplývá, že svět je s jazykem velmi úzce propojen – ale ne jednosměrně. Stejně tak jako jazyk ovlivňuje svět, může i svět ovlivňovat jazyk. Valdrová navrhuje plošné zavedení označení chirurgyně, což bude mít za následek zvýšení počtu žen v lékařství. Výrazy, které znějí neobvykle, bychom měli užívat v co nejvyšší míře, aby se začlenily do běžného lexika.

Valdrová navrhuje několik konkrétních způsobů, jakými lze genderovou korektnost uplatnit při veřejné komunikaci (doporučuje je i pro komunikaci neveřejnou). Vhodné je užívat výrazy typu *studující* místo diskriminujícího *studenti*. Věty oslovující veřejnost by měly být převedeny ze singuláru do plurálu (věty typu „Co chce náš volič?“ evokují voliče-muže). Řešení Valdrová nabízí i v případě přetěžování větného rámce, ke kterému nutně dochází při dodržování uvádění obou rodů. Není nutné opakovat všechny výrazy v obou tvarech, ale lze jich užít pouze u nadřazeného pojmu, který je dále rozvíjen („naši zaměstnanci a zaměstnankyně jsou kvalifikovaní odborníci“). Pokud jsou mezi recipienty mluveného či psaného textu pouze ženy, měl by být zvolen výlučně ženský rod. V případě, že mluvíme o manželském páru, není vhodné užívat hypotaktické spojení „pan XY s manželkou“, místo něj Valdrová doporučuje parataktické „pan XY a paní XY“. Stejným pravidlem bychom se měli řídit, pokud mají oba manželé titul – měli bychom jej uvést u obou. V této souvislosti zdůrazňuje Valdrová nutnost statusové symetričnosti rodových protějšků. Vedle maskulina bychom měli klást femininum (*chlapec* a *dívka*), ne neutrum (*chlapec* a *děvče*). Kýžené symetrizace lze dosáhnout i abstrakcí, tedy nahrazením generického maskulina označením s obecnou platností (např. neutrální „Měl byste vyhledat odbornou pomoc“ místo příznakového „Měl byste vyhledat odborníka“). Oslovení *slečna* je zcela nevhodné, neboť evokuje ženinu nezralost, a nemělo by se jej vůbec užívat. Co se otázky připojování sufixu *-ová* k ženskému příjmení týče, přiklání

se Valdrová k názoru, že přechylování prostřednictvím sufixu *-ová* není nutné. Rozhodnutí by mělo být ponecháno v kompetenci každé ženy.

V pořadí třetí autorka, Pavla Paclíková, se v závěrečné kapitole zabývá situací v němčině a angličtině. Tyto jazyky dává za vzor genderově korektního vyjadřování. Rozebírá a dostatečně exemplifikuje způsoby, jakými se tyto jazyky vyrovnávají s nerovnostmi. Způsoby nahrazování maskulinně zatížených tvarů v němčině a angličtině se více méně shodují s návrhy předloženými Valdrovou.

Po přečtení této příručky se nelze ubránit otázce, zda se opravdu jedná o výsledky „téměř dvacetiletého výzkumu"! Publikace tohoto typu pouze utvrzují odpůrce rovnoprávnosti žen a mužů (i rovnoprávnosti všech menšin, etnik a národů) v jejich názoru, že přístup „feministek" (jak by autorky textu tito odpůrci bezesporu nazvali) je naprosto zkreslený a jejich požadavky nesmyslné. Autorky tohoto textu samy porušují jimi nastavovaná pravidla (hovoří pouze o „*vědkyních* a *lingvistkách*", které se touto problematikou zabývají, už ne ovšem o *vědcích* a *lingvistech*). Zdá se, že autorky textů zaměřených na tuto problematiku tak činí poměrně často, snad aby poukázali na plošné užívání generického maskulina v jiných (odborných) textech. Valdrová i Knotková-Čapková často vzdalují tématu jazykové korektnosti a svými úvahami přesahují kontext jazyka – resp. nejsou schopny tyto přesahy s vlivem jazyka usouvztažnit – a dostávají se spíše k celospolečenským otázkám, k nimž se vzhledem k rozsahu i účelu textu vyjadřují poměrně povrchně a jejichž výklad tak může být vnímán jako zavádějící. Obě autorky porušují obsahový rámec textu i jeho koherenci. Přístup k vyrovnávání se s genderově nevyváženým vyjadřováním pojímaný a prezentovaný z hlediska Valdrové, Čapkové-Knotkové a Paclíkové diskredituje snahy o jazykovou rovnoprávnost a snahy o odstranění diskriminace žen v kontextu jazyka i celé společnosti.

Bc. Barbora Veselá
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta
Křížkovského 10
77180 Olomouc
baruska.vesela@seznam.cz